

RELAȚIA DINTRE DISCURSUL REPETAT ȘI INTERTEXT ÎN LITERATURA POSTMODERNISTĂ¹

ILEANA ALEXANDRESCU (VOICU)*

I. Discursul repetat

Discursul repetat (în accepția lui Coșeriu, fenomen lingvistic opus vorbirii libere) poate fi „un fragment lung sau scurt”, *preluat ca atare* și inserat în discursul unui vorbitor sau într-un discurs literar. Prin inserare, această expresie (sintagmă etc.) devine la rândul ei (în planul vorbirii) un alt discurs repetat (vorbire repetată), iar în plan literar, intertext. Ideea de a numi discursul repetat (în continuare DR) cod *intertextual* a venit din teoria coșeriană a colajului prezentat ca tablou în care putem regăsi și fragmente din tablourile altor pictori (Coșeriu 2000: 259).

Problema pe care o ridică Eugeniu Coșeriu este aceea că elementele discursului repetat (în continuare EDR) nu sunt comutabile, nu se pot substitui pentru că nu pot construi opoziții funcționale (de exemplu, care ar fi opoziția dintre *scaun* și *fotoliu* în expresia „cu scaun la cap” sau diferența dintre *pe de rost* și *pe din afară*, ambele locuțiuni având sensul de a reproduce un text după ce l-ai reținut, dar nu există opoziții funcționale între *rost* și *din afară* (Coșeriu 1994: *Arhitectura și structura limbii*, 55). Cu alte cuvinte, „nu pot exista opoziții în interiorul tehnicii idiomatică, ci numai între un text și alt text” (Coșeriu 2000: 261). Dar întrucât aceste modificări se regăsesc atât în limba vorbită, cât și în cea scrisă, lingvistul propune ca aceste forme ale „literaturii (ale tradiției literare inserate în tradiție lingvistică)” să fie studiate de „lingvistica textului și de filologie” (*ibidem*), cu atât mai mult cu cât deconstrucția EDR are de cele mai multe ori efecte în plan stilistic. Așadar, modificarea DR nu poate fi studiată de lingvistica structurală, dar întrucât fenomenul există, adică modificarea EDR a devenit un mod de exprimare publică și literară, aceste fenomene trebuie studiate de un compartiment special al limbii (de exemplu

¹ Studiul de față a apărut într-o primă formă în volumul *Limba română: controverse, delimitări, noi ipoteze. Actele celui de-al 9-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română* (II, Secțiunea *Pragmatică și stilistică*), editat de Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu și Alexandru Nicolae, Editura Universității din București, p. 15–24.

* Liceul Teoretic „Grigore Moisil”, Timișoara, str. Ghirlandei, nr. 4, România.

semiologia, după cum propune A.J. Greimas, în lucrarea sa *Despre sens. Eseuri semiotice*, unde discută despre proverbe și dictoane). Semioticianul consideră că „un proverb sau un dicton se prezintă ca elemente ale unui *cod particular* intercalate în mesajele schimbate între locutori” (Greimas 1975: 318). De fapt, însuși Coșeriu vorbește despre faptul că „avem nevoie de altă știință pentru discursul repetat” (Coșeriu 1994: *Arhitectura și structura limbii*, 55).

După clasificarea lui Eugen Coșeriu, DR (care se opune tehnicii libere a discursului) poate fi:

- 1) un citat: „nel mezzo del cammin di *nostra vita*” (Dante), modificat prin substituție în „nel mezzo del cammin di *questo libro*”;
- 2) un proverb;
- 3) fragmente din opere lirice, preluate ca atare, de exemplu: „la donna e mobile”;
- 4) citate biblice.

Modificările acestor tipuri de DR sunt numite de Coșeriu forme ale „literaturii” sau tradiții literare inserate în tradiții lingvistice. Pe lângă cele enumerate mai sus, Coșeriu mai adaugă încă patru forme:

a) *welerisme*, care se referă la situații în genere imagine, de exemplu „nu este plăcut, cum spunea cineva cuiva spărgându-i nucile de cap”.

b) sintagme ale căror modificări conduc la combinații de cuvinte ce funcționează în opoziții la nivel sintagmatic, de exemplu: „a scăpa cu greu și cu dificultate” (de un pericol sau de o nenorocire);

c) perifraze lexicale: „it. levare le tende” (a o tuli la fugă), „cât ai zice pește”;

d) morfeme cum ar fi gradele de comparație, morfeme pentru superlativul absolut: „contento come una Pasqua” = contentissimo (ca un Paște = fericit), „a mano a mano” = gradual (Coșeriu 2000: 262).

Dintre acestea, enunțurile discursului repetat din categoriile enumerate la punctele b), c) și d) ar trebui studiate „ca un compartiment autonom al «competenței idiomatice»” (*ibidem*).

De asemenea, Coșeriu are câteva sugestii privind analiza anumitor forme de discurs repetat. Lingvistul a observat că există tipuri de discurs repetat frecvent utilizate de anumite comunități lingvistice (spaniolii recurg în special la proverbe, iar italienii la mici citate din opere celebre: „la donna immobile”) care ar putea servi la „descrierea și la predarea tradițiilor lingvistice” (*ibidem*: 260).

O altă observație ar fi aceea că, „dacă EDR analoge celor ale tehnicii libere («cuvinte», instrumente gramaticale) nu sunt comutabile în domeniul lor specific, combinațiile lor, în schimb, adică *unitățile* discursului repetat, corespund funcțional unor unități de diferite niveluri ale tehnicii libere și sunt comutabile cu acestea, drept pentru care pot fi considerate ca unități *neanalizabile* ale aceleași tehnici la nivelul de structurare gramaticală în care funcționează” (*ibidem*: 261). De aceea, anumite tipuri de DR, de exemplu „citatele și proverbele”, nu fac parte din sfera tehnicii idiomatice întrucât „nu sunt echivalente cu unitățile combinatorii ale acesteia: sunt formele care corespund unor texte întregi (sau unor fragmente de

texte cu sens complet)” (*ibidem*). Pentru aceste situații, Coșeriu exemplifică modificarea în vorbire a celebrului citat „Ai să dai sama, doamnă!”. Deși lingvistul afirmă că nu putem substitui cuvântul *samă* sau *doamnă*, pentru a vedea care sunt „valorile acestor cuvinte”, acesta recunoaște că adesea „ne jucăm [...] cu aceste expresii” (Coșeriu 1994: *Arhitectura și structura limbii*, 56). Rezultatul jocului este tot o expresie, ca „aluzie tocmai la cea veche” și, dacă este adresată cuiva, atunci persoana, doar dacă l-a citit pe Negruzzi, înțelege ce vrem să spunem. Același fenomen se întâmplă și dacă folosim citatul „Capul lui (cutare) vrem!” (cf. *ibidem*).

Observăm că există o vastă tipologie a discursului repetat și tocmai pe aceste diferențe de tipologie se bazează deconstrucția în literatura postmodernă. Dacă un cuvânt poate fi prezent în combinații cu grade diferite de sudare, fie combinații fixe, cum sunt locuțiunile, fie mai puțin fixe, cum sunt expresiile – „cu care locuțiunile adesea, în mod eronat, sunt confundate” (Dimitrescu 1958: 31) –, atunci cuvântul respectiv poate fi substituit în orice poziție s-ar afla, (uneori) fără să intereseze nici măcar ansamblul semantic al expresiei/textului obținut. În postmodernism nu se mai ține seamă de „gradul de fuziune a elementelor componente” (*ibidem*) din frazeologisme, nici măcar a celor cu un grad de sudare foarte mare. Se poate deconstrui orice: „capul luminat sabia îl taie” (Groșan 1992: 12) modificat din „capul plecat sabia nu-l taie”; „ibi bene, ubi sum” (*ibidem*: 11), – modificată prin permutare, *transmutatio*, din „ubi bene, ibi patria” (Barbu 1973: 140); „nimic din ce-i al Cezarului n-am dat c-o mână ca s-o spăl pe cealaltă” (Groșan 1992: 17).

II. Despre intertext și intertextualitate

În studiul *Limbajul poetic* din volumul *Prelegeri și conferințe*, Coșeriu vorbește despre „raportul intertextual sau de intertextualitate” ca fiind o serie de „legături cu *semne* întrebuințate deja în alte texte”. Lingvistul dă anumite exemple din diferite opere. Dacă cineva ar spune: „*el lugar, nu de la Mancha*, ci *el lugar de Madrid, el lugar de Iași*, [...] *de qui el hombre no quier racordarle*”, un spaniol ar recunoaște „o aluzie” la începutul romanului *Don Quijote* (Coșeriu 1994: *Limbajul poetic*, 156) ajungând la concluzia că un text poate fi evocat chiar când este modificat, „totuși cu intenția de a păstra anumite construcții în raport cu acest text” (*ibidem*: 151).

Concluzia lui Coșeriu ar fi că *discursul repetat* (un citat la care cineva face referire prin acualizarea acestuia într-un anumit context, fie scris, fie vorbit), specific unei anumite comunități lingvistice, *este textul canonic* (noi spunem *codul*) prin care se poate decoda intertextul, aluziv sau sub orice formă, cu condiția să se păstreze „anumite construcții în raport” cu textul inițial.

Dacă Eugeniu Coșeriu definește intertextualitatea ca sistem de *semne*, Rodica Zafiu (2000: 62) vorbește despre trimiterea unor *semnale narative* prin intermediul intertextualității. Acestea se referă la posibilitatea textului „de a-și atribui o

componentă narativă prin mecanisme intertextuale” (*ibidem*: 64). De exemplu, elemente de arhitextualitate, de indicare a apartenenței la o specie literară sau elemente de paratextualitate, de indicare a anumitor informații în titlu, prefețe, postfețe etc.

De altfel, Tânianov, în definirea intertextualității, pornind de la problema definirii *textului*, ajunge la concluzia că, pentru a acționa funcția intertextuală, acesta trebuie să fie capabil de a stabili conexiuni „fie cu seria literară, fie cu cea extraliterară” formată din „sisteme de semnificare neliterare, precum limbajele orale”, rămânând în sfera câmpului verbal (Panaitescu 1984: 86). Julia Kristeva duce discuția mai departe și extinde „seria extra-literară” la „sisteme simbolice neverbale”, astfel încât noțiunea de text se va defini ca „sistem de semne”, iar cea de intertextualitate ca „transpunerea unui (sau a mai multor) sisteme de semne în altul” (*ibidem*).

În definirea intertextualității, o problemă delicată este aceea a stabilirii granițelor sale, dar și a textelor care relaționează ca intertext. O clasificare, din acest punct de vedere, structurează fenomenul în trei categorii:

a) o categorie foarte restrânsă, care poziționează intertextualitatea în interiorul textului literar, numită și *intertextualitate internă*;

b) o *intertextualitate propriu-zisă*, care se manifestă prin relaționarea diferitelor texte;

c) o *intertextualitate* care se opune primei categorii, și anume una *externă*, caracterizată prin aceea că iese din granițele textului literar prin raportarea acestuia la „textul infinit”, la „textul lumii”.

Genette denumește un tip mai restrâns de intertextualitate, referindu-se doar la cea literară, pe care o numește *hipertextualitate*, adică „prin prezența efectivă a unui text în altul” (Genette 1982: 8), iar M. Riffaterre identifică noțiunea de intertextualitate cu cea de *literaritate*, ca „transformare de semne lingvistice în semne literare”, întrucât calitatea unui text constă tocmai în receptarea acestuia ca „sumum al jocurilor de limbaj” (*apud* Panaitescu 1984: 88). În ce privește actul intertextual ca intenție, teoriile literare vorbesc despre o intertextualitate *intenționată* și una *involuntară*, iar, în legătură cu formele de manifestare, intertextualitatea poate fi *explicită*, caz în care se reproduc elementele „citate”, sau, din contră, *implicită*, „difuză, ascunsă”, manifestată prin „prelucrarea subtilă a respectivelor elemente, de exemplu, aluzia, reminiscenta” (*ibidem*: 89).

Teoria cea mai relevantă referitoare la intertextualitate, abordată sub toate aspectele discutate anterior, este cea a lui Genette. Acesta clasifică fenomenul în cinci mari tipuri de relații *transtextuale* (definite ca „tot ce-l pune în relație cu alte texte” – Genette 1982: 7), astfel:

1. *Intertextualitatea*, ca relație de „coprezență a două sau mai multe texte”, se manifestă prin *citat* („cu ghilimele sau fără referiri precise”, *plagiat* (mai puțin explicit, dar totuși literar, cum e la Lautréamont) și *aluzie* (mai puțin explicită și literală, un enunț „a cărui înțelegere deplină presupune percepția unui raport între un text și un altul care se referă la anumite inflexiuni, altfel, inadmisibile” (*ibidem*: 8).

2. *Paratextualitatea*, definită ca relație mai puțin apropiată de text, este marcată prin titlu, subtitlu, prefețe, postfețe, note marginale etc.

3. *Metatextualitatea* se manifestă ca relație de comentariu dintre texte fără a fi identificate sau numite.

4. *Hipertextualitatea*, considerată de Genette „aspect universal al literarității” (apud Panaiteșcu 1984: 89) se regăsește sub forme ca: imitație, pastișă, parodie, eroi-comic, travesti, șarjă, *à la manière de*, forgerie, transpoziție, ca fenomen de transformare/derivare a unui text anterior A (hipotext) într-un text B (hipertext).

5. *Arhitextualitatea* are ca trăsătură definitorie relația de apartenență la genul literar, la specie, fiind cea mai implicită relație transtextuală. Genette definește arhitextualitatea ca o relație „pe tăcute” („muette”), având, în plus, „o mențiune paratextuală” (*ibidem*: 11).

În literatura postmodernistă, codul arhitextual devine flexibil, permisiv, iar amestecul genurilor se instituie drept convenție literară și poetică. Adesea „scopul trimerii intertextuale” este „și ludic, ironic”, caz în care se observă „o transformare sau chiar o distrugere a convențiilor” literare ale unui anume gen, consecința fiind chiar „realizarea unei noi sinteze” (Zafiu 2000: 62).

III. Distincții și asemănări între DR și intertext

1. O primă distincție dintre *discurs repetat* și *intertext* este aceea că DR (vorbirea repetată, după cum o numește Coșeriu) este un fapt de limbă spontan, care ține de o anumită tradiție a limbii *sincronice* și care poate apărea și în literatură (deși, ca fenomen, a apărut și s-a manifestat, în primul rând, în vorbire). Au fost preluate mai întâi expresii, elemente de paremiologie, și mai apoi citate din operele literare etc. Intertextul s-a manifestat în special în limba scrisă, în literatură (deși acum s-a extins în toate zonele media: presă scrisă, audiovizuală, cinematografie etc.).

Interferența celor două fenomene în literatura postmodernă este justificată prin convențiile acestui tip de literatură cu iz de oralitate, aceea care se face printr-un anume tip de dialog (intertextual) cu personajele și cu cititorul. Poetica postmodernismului, care promovează „decanizarea estetică”, adună tot ceea ce nu este estetic și propune prin „reciclare” un nou tip de literaritate. Astfel, prin eliminarea coerenței textuale, a unui centru narativ, a fost posibil ca anumite fapte de limbă (DR, izolarile lingvistice) modificate sau preluate ca atare să devină moduri de exprimare a convențiilor literare postmoderniste.

2. În al doilea rând, DR se distinge de intertext prin faptul că DR este elementul de bază, codul prin care intertextul se decriptează, faptul de limbă *micro* care se manifestă ca intertext la nivel *macro*.

3. Ceea ce au comun DR și *intertextul* este aceea că ele se definesc ca *discurs gata făcut*, aflat în conștiința vorbitorului sau a cititorului. Același fapt lingvistic se poate regăsi la nivel intertextual modificat în diferite variante. De exemplu, a patra

cerere „Pâinea noastră cea de toate zilele, dă-ne-o nouă astăzi”, din Rugăciunea Domnească (numită în practica religioasă „Tatăl nostru”), a cunoscut cele mai variate modificări. Prin *substituire* și *reducere* (după cele patru figuri ale lui Quintilian, *quadripartita ratio*), această cerere a devenit pe rând: „Culta noastră cea de toate zilele” („Academia Cașavencu” – rubrică permanentă), „Apa noastră cea de toate zilele” (titlu de poem al lui Ioan Flora, „România literară”, nr.5/2002: 6), „Muzica noastră cea de toate zilele” („România literară”, nr. 18/2000: 17), „Teologia noastră cea de toate zilele, ia-ne-o nouă astăzi” („Academia Cașavencu”, nr. 24/2002: 3).

Dacă, în aceste exemple, textul inițial (DR) este transparent în textul prelucrat, astfel că „citatele [...] intră în circulație și ajung clișee, expresii la modă”, unele apar, după cum am văzut deja, „uneori în forme destul de diferite de cea originală” (Zafiu 2001: 74). Dar, oricare ar fi „travaliul intertextual”, acesta generează, în accepția lui Larent Jenny, o autentică intertextualitate doar în măsura în care putem repera într-un text „elemente structurate anterior, dincolo de nivelul lexemului, bineînțeles, dar oricare ar fi nivelul lor de structurare” (apud Panaitescu 1984: 87).

Dar *citatul* este poate exemplul cel mai relevant de raportare la intertext, care esențializează scriitura intertextuală, cum este citatul din textul borgesian, numit de Cristina Hăulică „citat erudit” (Hăulică 1981: 56). În legătură cu practica citării, Antoine Compagnon (1979: 9) vorbește despre o *fenomonologie* a citării (care analizează modul de funcționare a citatului în contextul scriiturii și al lecturii), dar și despre o *semiologie* prin care citatul este receptat ca *fapt de limbaj* prin capacitatea lui de a produce *sens* în textul inserat (*ibidem*: 10). Practica citării își are originea, în opinia lui Compagnon, în cea a decupajului și a colajului; totodată, practica citării poate fi privită ca prelevare și grefare (*ibidem*: 17–18). În același timp, autorul francez vorbește despre citare ca modalitate de *rescriere* specifică poeziei postmoderniste. Ideea de *rescriere* în postmodernism aparține criticului american Douwe Fokkema, care pune în aceeași paradigmă *rescrierea* și *intertextualitatea* (Fokkema 2000: 141), tocmai pentru a putea deosebi *pastișa* și *parodia* când e vorba de *rescriere* și când avem de-a face cu *intertextualitatea*. Într-o redefinire a codurilor intertextuale propuse de Genette, Fokkema consideră că acestea nu sunt, de fapt, decât tipologii ale *rescrierii*.

Fenomenul, apărut demult în presa scrisă, s-a extins vizibil și în mass-media audiovizuală și a făcut posibilă evoluția fenomenului intertextual (implicit și a definiției intertextualității). Roland Barthes poziționează termenul de intertextualitate în aceeași paradigmă cu „diseminarea” în anul 1968, ca mod de manifestare a intertextualității reprezentată sub forma unui „șesut” sau a unei pânze de păianjen („hifologie”, apud Panaitescu 1984: 87). În această accepție, intertextualitatea duce la „fragmentarea vechiului text al culturii, al științei, al literaturii și *diseminarea* trăsăturilor sale după formule de nerecunoscut” (*ibidem*). Mai târziu, în *Plăcerea textului*, în urma unui exercițiu intertextual (regăsind la Proust un detaliu întâlnit și la Stendhal), Barthes definește intertextul drept

„amintire circulară [...], imposibilitatea de a trăi în afara textului infinit – fie că acest text este Proust, sau ziarul cotidian, sau ecranul televizual: cartea face sensul, sensul face viața” (Barthes 1994: 57).

IV. Aplicații pe *Levantul de Mircea Cărtărescu*

EDR devin *cod intertextual* când sunt citate/ modificate într-un *text literar*. De aceea, am urmărit modalitățile în care acestea se manifestă ca intertext și am observat cum se decodează prin textul canonic, astfel:

1) *prin citarea sub forma colajului intertextual* (modalitate prin care între DR și intertext se stabilește o relație *explicită*, transparentă) în *versuri* („Multe flori sunt, dar puține rod în lume au să poarte” – Cărtărescu 2003: 9, preluat din *Criticilor mei*, Eminescu 1969: 365) sau *titluri* („Frații Jderi” – Cărtărescu 2003: 142).

Intertextualitatea propriu-zisă presupune, de altfel, prezența efectivă a unui text în altul, deci și a *citativului*, preluat ca atare, fără ghilimele, care asigură coerența textului, la nivelul dialogurilor dintre personaje și al vocilor narative în diferite ipostaze. Cele mai multe preluări sunt din sfera tradiției culturale, și anume din beletristică, în timp ce EDR din literatura populară au, de cele mai multe ori, rolul de conectori discursivi. De exemplu: „Parc-ascult și parc-aștept” (Cărtărescu 2003: 201, după *Lacul*, Eminescu 1969: 344), unele devenind clișee (laimotive), cum ar fi: „pastrama trufanda” (Cărtărescu 2003: 119, din Caragiale), „La curțile dorului” (Blaga 1982: 145). Unele preluări se revendică de la discursul religios: „cântatul cocoșilor” (Cărtărescu 2003: 41), „cruci și-anafuri” (*ibidem*: 67); „Osana” (*ibidem*: 123), altele de la cel paremiologic: „Că vorba ăluia, Mânia strică omenia/ Și/ S-a supărat ca văcarul pe sat/ dar tu/ Stai strâmb și judecă drept...” (*ibidem*: 118) sau de la discursul politic: „Dreptate, frăție” (*ibidem*: 36), „fruntea flăcăratului român” (*ibidem*: 65), „poporul suveran”, „sufragiu universal”, „drag tovarăș” etc.

2) *prin deconstrucție*, DR fiind supus modificării prin cele patru figuri ale lui Quintilian *quadripartita ratio*, preluate de neoretorică, în special de Grupul μ de la Liège (Dumistrăcel 2006: 46–47), și prin *inserarea tradiției literare în tradiție lingvistică* (termen coșerian), care, la rândul ei, poate deveni tradiție literară și implicit discurs repetat, vorbire repetată în interiorul altui discurs (modificări prin care între DR și intertext se stabilește o relație *implicită*). Cele patru figuri din retorica lui Quintilian apar, în general, în configurație simplă, cele substanțiale fiind *detractio* (suprimare), *adiectio* (adăugare), *immutatio* (substituire), iar cea relațională *transmutatio* (permutare), dar și combinată, numită categoria figurilor „cameleonice”. De exemplu: „O soțietate fără Vodă e ca o oiște fără gard” (Groșan 1992: 41) – *tradiție literară inserată în tradiție lingvistică* – este o construcție cameleonică formată prin *detractio* din două tipuri de DR: *un citat* „O soțietate fără prințipuri, va să zică că nu le are” (Caragiale 1978: *O scrisoare pierdută*, 91) și *o expresie* „a (o) da, a (o) vârl, a (o) potrivu (ca Ieremia sau ca Ivan, ca neica Stan) cu oiștea-n gard” (Duda 1985: 465), adică tradiții literare inserate în tradiție lingvistică prin *adiectio* cu lexemul *Vodă*,

rezultatul fiind o nouă tradiție literară care poate apărea la un moment dat, într-un anume context, citat de altcineva.

Din punct de vedere al poziției intertextului față de granițele operei, Cărtărescu preferă o *intertextualitate internă*, dar și *generală și intenționată* în același timp (Panaitescu 1984: 88). Sursele elementelor de discurs repetat în *Levantul* sunt variate, de la tradiția culturală (literatura cultă, literatura populară, discursul biblic, politic) până la expresii idiomatice și locuțiuni: literatura cultă („De ce nu-s singur și nefericit” – *Psalms*, de Tudor Arghezi: „Tare sunt singur, Doamne, și pieziș”), literatura populară („Dorul mă lovește./ Vara de sosește./ Dorul mă muncește/ inima-mi topește” – *Codrule codrușule*, doină culeasă de Lucian Blaga), discursul biblic („Margaritas ante porcos” – *Novum Testamentum Vulgata*: „[...] neque mitatis margaritas vestre ante porcos”), discursul politic („popol mândru” – Cărtărescu 2003: 12; „țeara mea ferică” – *ibidem*; DR aparținând, în special, limbii de lemn), *expresii idiomatice* („te luă gura-nainte”, „dar lungii prea mult peltea”, „îi vine ca o mănășă”), *locuțiuni* („nu mi-am pus în minte”, a-și face cuib – *ibidem*: 47).

Reconstrucția DR în literatura postmodernă propune două modele de resemantizare antinomice mimetic/antimimetic (specifică *poeticii non-imitative* – Petrescu 1998: 110), astfel încât:

1) *desemantizarea* este urmată de un proces minim de *resemantizare*. Aluziile la Caragiale sunt constante (Zoe despre Leonidas: „of, ca vita e nesimțitor acesta/ Nu știe politichie, București și Budapesta/ Pentru el totuna este și le-ncurcă cu Milano/ Geaba-i zic de Galibardi” – Cărtărescu 2003: 69);

2) *desemantizarea* conjugată cu *substituirea* conduce uneori la formule nereperabile din punct de vedere semantic prin raportare la textul canonic („Și de crunta lui magie tu te aperi c-un motor/ Să mă-mpiedic în deliru-mi de un biet inventator?” – *ibidem*: 180, textul de referință fiind: „Și de crunta-mi vijelie tu te aperi c-un toiag/ Și purtat de biruință să mă-mpiedic de-un moșneag?” (*Scrisoarea III*, Eminescu 1969: 538, prin reducerea opozițiilor funcționale a termenilor „vijelie”/„magie”, „toiag”/„motor”, „biruință”/„delir”, „inventator”/„moșneag” și aplicarea *ontologiei non-semnificării*; vezi Petrescu 1998: 116). Resemantizarea are loc doar în structura de adâncime a textului (în dialogul dintre Leonidas și Nastratin), a cărui coerență semantică nu mai este definitorie în literatura postmodernistă.

Vom observa construcția anumitor tipuri de intertext prin modificarea DR, aplicându-se cele patru operații retorice amintite:

A. Procedul *detractio* (al *suprimării*), mai puțin prezent, realizează coerența discursului la nivel hipertextual prin *pastișă* („Dar tot ce clădea sireacul, noaptea se surpa și iar/ Ziua o lua da capo, istovire în zadar” – Cărtărescu 2003: 25, după *Monastirea Argeșului*, în Alecsandri 1980: 197–198: „Dar orice lucra/ Noaptea se surpa!/ A doua zi iar./ A treia zi iar./ A patra zi iar./ A cincea zi iar./ Lucra în zadar”);

B. Prin *adiectio* (*adăugare*) DR ia forma:

1) *intertextualității propriu-zise* (prin *aluzie*) („Și eu, bătrân prost, vorbesc în bobote și fac *gâlceavă* când *nema putirință* în loc de a-ți spune marea durere” –

Cărtărescu 2003: 170, modificare operată după Anton Pann prin *adiectio* și *transmutatio*: „Cum a zis țiganul: Dacă *nenai puterînță* la ce *cichirezi gâlceavă* ?”, prin trecerea de la persoana a III-a la persoana I. Mesajul, care avut inițial o funcție fatică, devine acum autoreflexiv. Se observă că „circulația actuală a zicalei într-o formă ușor schimbată poate fi confirmată de apariția în dialog [...] sau de parafrizarea din *Levantul* lui Cărtărescu; vezi Zafiu 2001: 74);

2) a *hipertextualității* prin:

a) *parodie* („Tu îți făcuseși din mine un schit/ Săpat în hoitul meu, Părinte./ De-ți înălțam în piscuri crucile sfinte./ Cu tine, ca un preot în altar./ Mă înveleam în crengi de har./ Singur pe stei, lângă stele./ Aducându-ți mulțumirea nefericirii mele” – Cărtărescu 2003: 109, după *Cuvinte potrivite*, de exemplu *Rugă de vecernie*, Arghezi 1970: 81: „Cu mine omenirea, Părinte, se va stinge?/ Dă-mi pace și răbdarea s-o caut și s-o cânt”);

b) *pastișă* („Mă adâncesc pe cărările somnului,/ Elohim, tot pe tine te caut. Atunci pașii tăi îi aud și îi număr/ Și-mi pare/ că o lumină mare vine în peștera mea/ Și o pasăre măiastră îmi adoarme pe umăr” – Cărtărescu 2003: 114, după *Ioan se sfâșie în pustie*, Blaga 1982: 116; „Iaurta către boiari) – Trădare? Cine a vorbit de trădare? Stimabililor, onorabililor, într-o asemenea ocaziune solemnă trebuie să dăm dovadă de tact. Cești ce vedeți la poalele turnului sunt doar modești cetățeni ce au venit la votare. Vom auzi glasul suveran al poporului, în fața căruia, dacă pot pentru ca să spui așa, trebuie să ne plecăm” – Cărtărescu 2003: 254, după *O scrisoare pierdută*, Caragiale 1978: 110).

C. Cel mai frecvent procedeu folosit este *immutatio* (*substituirea*) care generează mai multe tipuri de *intertextualitate*:

1) *propriu-zisă* (*aluzia, citatul*) („Să facă beșică mare/ Mult mai luminoasă/ Și mult mai frumoasă” – Cărtărescu 2003: 186, după balada *Meșterului Manole*, Alecsandri 1980: 202: „Află că noi știm/ Oricând să zidim/ Altă monastire/ Pentru pomenire/ Mult mai luminoasă/ Și mult mai frumoasă!”).

Trimiterea aluzivă se realizează în unele cazuri prin *substituire* și *adăugarea* unui *cuvânt-cheie*: „Și din Isarlâk, mireasa au purces aceste file” – Cărtărescu 2003: 111, etichetă pentru Ion Barbu; „Este aura fiziei, preste chipul ascuțit” – *ibidem*: 112, etichetă pentru Bacovia, sau „perle reci dâן mucegai” – *ibidem*: 109, etichetă pentru Arghezi). Pentru intertextul aluziv, Cărtărescu recurge și la discursul biblic sau literatura populară („Cură electricitatea ca la Cana Galileii/ Vinul cel făcut din apă chioară” – *ibidem*: 74, după *Noul Testament* 1991: 110; „contopit cu Manoil/ Anghelul fantastic zboară cu aripe de trotil” – Cărtărescu 2003: 118, după balada *Monastirea Argeșului*, Alecsandri 1980: 202);

2) *hipertextualitate* – manifestată prin:

a) regim *parodic* (Dialogul dintre Manoil și piratul Iaurta: „Ia să-mi, tu, spui acuma ce simțește floarea ierbii/ Când s-apropie cu nara căprioarele și cerbii?/ Ea se lasă rumegată și se bucură ferice./ Fiindcă știe că la anul capul iar o să ridice” – Cărtărescu 2003: 14, față de textul inițial, *Dan, căpitan de plai*, Alecsandri 1974: 520, dialogul dintre tătarul Ghirai și bătrânul Dan: „«- Ghiaur, zice tătarul cu inima

haină./ Ce simte firul ierbii când coasa i-e vecină ?»/ «– Ea pleacă fruntea-n pace, răspunde căpitanul/ Căci are să renască mai fragedă la anul!»”).

De asemenea, textul *Țiganiadei* este prezent în *Levantul*, în afară de lumea „exotică” a țiganilor, și prin imaginea gastronomică a raiului care i se revelează lui Zotalis asemenea lui Parpanghel („Acolo cășile-s dă friptură/ Cu ușe dă telemea o bucată./ Iazurile dă mujdei și dă saramură/ Și dă sarmale malurile roată.../ Vinul spumegă pân canale, în stradă./ Dă vutcă sunt lacuri întinse/ Coniacuri franțozești dâ n ogradă/ Doar un lucru stârnește uimirea./ Nu e șampanie pă nicăirea” – Cărtărescu 2003: 134–135, în comparație cu *Țiganiada*: „Dealurile și coastele toate/ Sunt dă caș, dă brânză, dă slănină./ Iar’ munții și stânce gurguiate./ Tot dă zahăr, stafide, smochine! [...] / Colea vezi un șipot de rachie, [...] Ici dă proaspătă mursală-un izvor./ Dincoala balta dă vin te-îmbie./ Iară căuș, păhar sau urcior/ Zăcând afli-îndată lângă tine./ Oricând chieful dă băut îți vine” – Budai-Deleanu 1999: 308);

b) sau prin *pastișă*:

Sunt frecvent *pastișate* prin procedeul *substituirii* texte ale clasicilor români precum Eminescu („Grecotei cu cearcăni large, turcaleți cu ochi puri” – Cărtărescu 2003: 183; „Ca să-ndure grija țerii, fie pace ori resboi” – Cărtărescu 2003: 196, după *Scrisoarea III*, Eminescu 1969: 537; „Cărui mama-i fu oglinda, iară tată labirint” – Cărtărescu 2003: 18; „O, vină, iar, al umbrei mele domn” – Cărtărescu 2003: 108, după *Luceafărul*, Eminescu 1969: 588; „Visător plecă românul ochii negri și cuminiți” – Cărtărescu 2003: 24, după *O, rămâi...*, Eminescu 1969: 454: „În al umbrei întuneric/ Te asemăn unui prinț/ Ce se uit-adânc în ape/ Cu ochi negri și cuminiți”), Caragiale („iubesc poporul, dar urâsc pe poporan” – Cărtărescu 2003: 255, care face trimitere la „Iubesc trădarea, dar urâsc pe trădător”, *O scrisoare pierdută*, Caragiale 1978: 82), Creangă („Dar amarnic la mânie ești, băiete?” – Cărtărescu 2003: 246, în loc de „Dar știi că ești amarnic la viață, măi băiete?”), după *Amintiri din copilărie*, Creangă 1989: 182).

Substituirea nu afectează doar structura construcțiilor fixe, ci se aplică și în cazul unor personaje sau situații, rezultând ceea ce Nicolae Manolescu numește *intertextualitate particulară prin împrumutare*, realizată prin preluarea unor personaje, teme, motive etc. (în *Levantul*, Zoe este soția lui Leonidas, și nu a lui Trahanache: „Au n-ați auzit de mine? Au n-ați auzit de Zoe? [...] / Ce dați buzna în ogradă?/ – Doamnă, să avem pardon [...], bunul nostru-amfitrion/ Leonidas să numește, renumitu-Ampotrofag/ Nu-i sunteți cumva iubita soață?” – Cărtărescu 2003: 69; personajul principal Meșterul Manole, din celebra legendă, este substituit cu Apolodor: „Până ce-a-ngropat în peatră ticălosu-Apolodor/ Pre soția sa ce-o plânse mai apoi cu-amar și dor/ Și râmlenii când trecură auzea dâ n peatră glas” – *ibidem*: 25, iar lui Parpanghel din *Țiganiada* îi ia locul Iaurta, fiul lui Zotalis).

D. Mai puțin utilizat ca procedeu de fragmentare a discursului repetat este *transmutatio* sau *permutarea*, valorificată aici ca *hipertextualitate* de tip *pastișă* („Robul va vedea lumina, iară orbul libertaua” – *ibidem*: 177, față de „te iubesc precum iubește sclavul lumina și orbul libertatea” – *O noapte furtunoasă*, Caragiale

1978: 34; „Mudromu i cestitomu i plemenitomu” – Cărtărescu 2003: 76, în loc de „Mudromu i plemenitomu i cestitomu” – Piru 1977: 43).

În *Levantul*, dintre toate tipurile de transtextualitate, cea mai vizibilă este *hipertextualitatea* – ca fenomen al deconstrucției EDR, iar ca relație de coprezență a unui text în altul, prezentă este *intertextualitatea*, prin *citat* și *aluzie*.

V. Concluzii

Ceea ce apare în limbajul literaturii postmoderne este un colaj de astfel de elemente ale limbii vorbite, dar și scrise (EDR) care au rolul de a asigura coerența textului, dar și de a face prezentă vocea narativă. Dacă ar fi să-l parafrazăm pe Greimas (1975: 318) am spune că naratorul își părăsește „de bună voie glasul” pentru a rosti ceva ce nu-i aparține (un citat, un clișeu etc.) pe care vrea doar să-l citeze sau să-l deconstruiască.

BIBLIOGRAFIE

I. Surse

- Alecsandri 1974 = Vasile Alecsandri, *Poezii*, București, Editura Minerva.
 Alecsandri 1980 = Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, București, Editura Minerva.
 Arghezi 1970 = Tudor Arghezi, *Poezii*, București, Editura Minerva.
 Blaga 1982 = Lucian Blaga, *Poezii*, ediție de Ion Nistor, București, Editura Cartea Românească.
 Budai-Deleanu 1999 = Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, Timișoara, Editura Amarcord.
 Caragiale 1978 = I.L. Caragiale, *Teatru*, București, Editura Minerva.
 Creangă 1989 = Ion Creangă, *Povești, povestiri, amintiri*, București, Editura Cartea Românească.
 Eminescu 1969 = Mihai Eminescu, *Poezii*, București, Editura pentru Literatură.
 Groșan 1992 = Ioan Groșan, *O sută de ani de zile la porțile Orientului*, București, Editura Fundației Culturale Române.
Noul Testament cu psalmii, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991.

II. Exegeze

- Barbu 1973 = Marian Barbu, *Dicționar de citate și locuțiuni străine*, București, Editura Enciclopedică Română.
 Barthes 1994 = Roland Barthes, *Plăcerea textului*, traducere de Marian Papahagi, postfață de Ion Pop, Cluj, Editura Echinoc.
 Cărtărescu 2003 = Mircea Cărtărescu, *Levantul*, București, Editura Humanitas.
 Compagnon 1979 = Antoine Compagnon, *La seconde main ou le travail de la citation*, Paris, Edition du Seuil.
 Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe*, supliment la „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXIII/1992–1993, seria A. Lingvistică.
 Coșeriu 2000 = Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Editura ARC.
 Dimitrescu 1958 = Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, Editura Academiei.
 Duda, Gugui, Wojcicki 1985 = Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Marie Jeanne Wojcicki, *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*, București, Editura Albatros.

- Dumistrăcel 2006 = Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comunității fatice prin mass-media*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Fokkema 2000 = Douwe Fokkema, *The Concept of Rewriting*, în *Cercetarea literară azi. Studii dedicate profesorului Paul Cornea*, volum coordonat de Liviu Papadima și Mircea Vasilescu, Iași, Editura Polirom, p.139–146.
- Genette 1982 = Gérard Genette, *Palimpsestes – La littérature au second degré*, Paris, Edition du Seuil.
- Greimas 1975 = Algirdas Julien Greimas, *Despre sens. Eseuri semiotice*, tradus și prefațat de Maria Carpov, București, Editura Univers.
- Hăulică 1981 = Cristina Hăulică, *Textul ca intertextualitate*, București, Editura Eminescu.
- Panaiteșcu 1984 = Val Panaiteșcu (coord.), *Terminologie poetică și retorică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Petrescu 1998 = Liviu Petrescu, *Poetica postmodernismului*, Pitești, Editura Paralela 45.
- Piru 1977 = Alexandru Piru, *Istoria literaturii de la origini și până la 1830*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Zafiu 2000 = Rodica Zafiu, *Narațiune și poezie*, București, Editura ALL.
- Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București.

THE RELATION BETWEEN THE REPEATED SPEECH AND INTERTEXT IN THE POSTMODERNIST LITERATURE

ABSTRACT

The present work discusses and analyses the ways in which the repeated speech (conceptualized by Coseriu) becomes an intertextual code in the postmodernist literature.

After a classification of the types of repeated speech, I noticed the common elements, and some differences too, between the two phenomena, but also the way in which these interfere at the poetic and literary convention level of postmodernist type.

The first distinction between the repeated speech and the intertext was that the repeated speech (as Coseriu named it) is in fact a reality of spontaneous language connected with a certain tradition of synchronic language which can appear in literature too (although, as a phenomenon, it appeared and manifested mainly in speech). First, I analysed the expressions and the elements of paroemiology, then the quotations from literary works etc. The intertext appeared especially in the written language, in literature (although it expended in all media areas: written and audiovisual press, cinema, etc.).

Secondly, DR distinguishes from the intertext through the fact that the DR is the basic element, the code through which the intertext decrypts itself, the micro language fact which appears as intertext at macro-level.

The common element of DR and intertext is that they define themselves as a ready made speech, presented in the reader or speaker's consciousness. The same linguistic fact can be found at the changed intertextual level in different variants.

The interference of the two phenomena in the postmodernist literature is justified through the conventions of this type of literature with orality flavor, and this is done through a certain type of dialogue (intertextual) with the characters and with the reader. The poetics of the postmodernism, which promotes “the aesthetic decanonization”, gathers all that isn't aesthetic and suggests through “recycling” a new type of literalness. This way, through the elimination of textual coherence, of a narrative focus, it was possible that certain changed and taken facts of language (repeated speech, linguistic isolations) to become ways of expression of postmodernist literary conventions.

Keywords: *postmodernism, paroemiology, Coseriu, Dumistrăcel, intertextual level.*